

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้างนี้ เป็นการศึกษาวเคราะห์ภาพรวมทั้งหมดของแต่ละโรงเรียน ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 4 โรงเรียน เพื่อดำเนินการที่ดำเนินการไปแล้วและสิ่งที่ดำเนินการอยู่ ในด้านสุขภาพของนักเรียนและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่จะส่งเสริมต่อการดำเนินงานให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพได้

สรุป

จากการศึกษาพบว่า แต่ละโรงเรียนได้มีการดำเนินการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ถ้าพิจารณาโดยใช้แนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นการส่งเสริมสุขภาพแนวทางใหม่ขององค์การอนามัยโลก ก็สามารถอธิบายได้ว่า แต่ละโรงเรียนมีการดำเนินงานได้ครบทั้ง 6 องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. นโยบายสุขภาพ พบว่า โรงเรียนทั้ง 4 แห่ง มีการกำหนดและดำเนินงานตามนโยบายที่เชื่อมสุขภาพ คือ นโยบายเรื่องอาหารเพื่อสุขภาพ นโยบายโรงเรียนเป็นเขตปลอดบุหรี่และห้ามดื่มสุราหรือเสพยาเสพติดทุกชนิด ระเบียบปฏิบัติในการจ่ายยาแก่นักเรียน นโยบายและแผนงานการปฐมพยาบาล

2. การสร้างสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ พบว่า โรงเรียนได้จัดให้มีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ปลอดภัย อาคารมีความมั่นคง แข็งแรง สวยงาม สะอาดและสะดวกในการเข้าไปใช้เพื่อดำเนินกิจกรรม มีเครื่องเล่นและอุปกรณ์กีฬา สนามกีฬาที่อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรงปลอดภัย มีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและใช้อย่างพอเพียง มีการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมโดยการแยกขยะและนำของที่ไม่ใช้แล้วมาหมุนเวียนใช้ใหม่ มีตำรวจจราจรมาให้ความสะดวกและปลอดภัยบริเวณโดยรอบโรงเรียน มีการจัดเวรยามตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อป้องกันการโจรกรรม

3. สิ่งแวดล้อมทางสังคม โรงเรียนได้มีกิจกรรมที่มุ่งให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างทุกคนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน เช่น มีการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนการสอนที่สร้างให้นักเรียนตระหนักว่าทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน มีการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้แสดงผลงานที่ตนเองภาคภูมิใจ รู้สึว่าตนเองมีคุณค่า มีการจัดให้นักเรียนฝึกการตอบโต้ได้มาเรียนร่วมกับนักเรียนปกติ เพื่อให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากนี้โรงเรียนได้มีการตั้งกฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของโรงเรียนเพื่อป้องกันความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้น

4. ความสัมพันธ์กับชุมชน โรงเรียนมีการดำเนินงานเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน โรงเรียนเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชนในกิจกรรมประเพณีประจำปี

5. การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพ โรงเรียนได้มีการดำเนินงานเพื่อให้ นักเรียนได้มีการพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพ ด้วยกิจกรรมตามหลักสูตรวิชาพลานามัย และ กิจกรรมเสริมหลักสูตรอื่น ที่มีการเสริมสร้างสมรรถภาพทางกายและสุขภาพจิตด้วยการออกกำลังกาย การเล่นกีฬา

6. การบริการสุขภาพของโรงเรียน มีการดำเนินงานด้านการบริการสุขภาพในโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานในโรงพยาบาลที่เน้นการป้องกันรักษา และการดำเนินงานอนามัย โรงเรียนร่วมกับฝ่ายปกครองและครูทุกคนในการป้องกันและรักษาเกี่ยวกับเรื่องสารเสพติด

อภิปรายผล

ในการศึกษาครั้งนี้จะอภิปรายให้เห็นว่า ถ้าแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพตามแนวทาง ขององค์การอนามัยโลก เป็นความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองและชุมชนแล้ว ในช่วงเวลาที่ เด็กนักเรียนอยู่ในโรงเรียน ครูจะต้องมีบทบาทเหมือนพ่อแม่ ดูแลสารทุกข์สุกดิบของเด็กนักเรียน โดยโรงเรียนจะต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

1. กิจกรรมเชิงนโยบาย

ในกิจกรรมเชิงนโยบายด้านต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น กิจกรรมการจัดให้มีอาหารเพื่อ สุขภาพ โรงเรียนได้จัดบรรยากาศในการรับประทานอาหาร โดยให้ทุกคนได้รับประทานอาหาร ในโรงอาหาร ภาชนะใส่อาหารที่เชื่อได้ว่ามีความสะอาด ปลอดภัย รวมทั้งการจัดให้มีอาหาร ซึ่งนอกจากสะอาด และปลอดภัยแล้วก็เป็นอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ ภายใต้การตรวจสอบ ควบคุมดูแลของคณะกรรมการโภชนาการโรงเรียน การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่ง เกิดจากโรงเรียนต้องปฏิบัติตามนโยบายส่งเสริมการโภชนาการในโรงเรียนของกรมสามัญศึกษา แต่อีกส่วนหนึ่ง ได้เกิดขึ้นจากจิตสำนึกทางสังคมร่วมกันของผู้บริหารโรงเรียน ครู ที่มีความรัก ความเมตตาต่อเด็กนักเรียน เหมือนกับผู้ใหญ่ในสังคมไทยทั่วไป โดยเฉพาะครูในสังคมไทยที่มัก จะเรียกเด็กนักเรียนว่าลูกศิษย์อยู่เสมอ ซึ่งคำว่าลูกเป็นคำที่มีความหมายในความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ทางจิตใจ ให้ความรู้สึกที่อบอุ่นเป็นมิตร

ดังนั้น กิจกรรมเชิงนโยบายต่าง ๆ ของโรงเรียน จึงเป็นการดำเนินงานภายใต้จิตสำนึกความเป็นไทยของผู้บริหาร และครูที่ให้ความรักความเมตตาต่อเด็กนักเรียน มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้เด็กนักเรียนมีสุขภาพพลานามัยดีมีชีวิตที่เป็นสุข ซึ่งผลที่ได้รับจากการดำเนินงานตามกิจกรรมเชิงนโยบาย โดยเฉพาะในด้านอาหารเพื่อสุขภาพนั้นพบว่า ครูและนักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจ ทั้งในด้านความสะอาดปลอดภัยและคุณค่าทางโภชนาการของอาหารที่จัดจำหน่าย ตลอดจนพอใจในความสะอาดของโรงอาหาร

2. กิจกรรมสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

ได้มีการจัดกิจกรรมหลายประการเพื่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดีของโรงเรียน เช่น มีการตรวจสอบอาคารสถานที่ สนาม รวมทั้งอุปกรณ์ประกอบต่าง ๆ ให้มีความมั่นคงแข็งแรง ให้อุปกรณ์กิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกปลอดภัย มีการกระตุ้นให้นักเรียนดูแลสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในโรงเรียน โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการรักษาความสะอาดของห้องเรียน รวมทั้งมีการกำหนดให้นักเรียนมีพื้นที่รับผิดชอบดูแลในบริเวณโรงเรียน ให้มีความสะอาดสวยงามอยู่เสมอด้วย สาเหตุที่โรงเรียนได้มีการดำเนินการให้มีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพดังเช่นที่กล่าวมานี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าโรงเรียนต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการปลูกสร้าง การดูแลรักษาและการตรวจสอบอาคารสถานที่ของทางราชการ แต่อีกส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเป็นสามัญสำนึกร่วมกันของผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้บริหารและครูต้องการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้น่าอยู่เพราะ ต้องใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนมากกว่า 8 ชั่วโมงต่อวัน ถ้าหากสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนไม่ดีก็ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ขณะที่อยู่ในโรงเรียน ส่วนเด็กนักเรียนก็ต้องใช้ชีวิตในโรงเรียนยาวนานหลายชั่วโมงเช่นเดียวกับผู้บริหารและครู ทุกคนจึงมีความต้องการที่จะอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่สะอาด ปลอดภัยต่อชีวิต จึงปรากฏให้เห็นถึงห้องเรียนที่มีความสะอาด บริเวณโรงเรียนมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม มีความปลอดภัยเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้และทำงานอย่างมีความสุข ในขณะที่มีชีวิตอยู่ในโรงเรียน

3. กิจกรรมสิ่งแวดล้อมทางสังคม

ได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีในโรงเรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างทุกคนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน เช่น การที่ครูให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นในกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งสาเหตุที่ครูให้ออกาสนักเรียนได้แสดงความคิดเห็นในกระบวนการเรียนการสอน อาจเนื่องมาจากการเตรียมความพร้อมของโรงเรียนและครูสำหรับการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ประกาศใช้อย่างเต็มรูปแบบในปี พ.ศ. 2545 เป็นการปฏิรูปการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียน

สำคัญที่สุด ซึ่งจากเอกสารกรมวิชาการ (2543, หน้า 3-5) สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ เช่น ได้ฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม ได้แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน รู้จักการให้เกียรติผู้อื่น ยอมรับและเคารพความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ เด็กมีความสุข สนุกสนานในการเรียนรู้ อยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างมีความสุข เรียนรู้วิธีการเรียนรู้ เรียนรู้จากการปฏิบัติของตนเอง คิดอย่างมีระบบ เรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ครูเป็นกัลยาณมิตรคือเพื่อนที่ดี มีเมตตา ให้ความรักความอบอุ่นแก่ผู้เรียน เป็นต้น

ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด จึงสอดคล้องกับการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมในโรงเรียน ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักเรียนกับครูหรือนักเรียนกับนักเรียนด้วยกัน สิ่งที่น่าทึ่งขึ้นในสังคมจึงควรมีความรักความเมตตา ความสุข ความอบอุ่น การสนับสนุนช่วยเหลือกัน มีความอดทน ลดความเห็นแก่ตัวลง ปรากฏการณ์ดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหาร ครู และนักเรียน มีความเข้าใจในหลักการของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด ผู้บริหารได้สนับสนุนส่งเสริมให้ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ จนมีผลทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีในโรงเรียนดังกล่าว

นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีในโรงเรียนอาจเกิดขึ้นเพราะเป็นวัฒนธรรมในสังคมไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ที่ผู้ใหญ่จะให้ความรักความเมตตาแก่ผู้น้อยเสมอ และผู้น้อยมักจะถูกอบรมสั่งสอนหลักการดำเนินชีวิตทางสังคมที่ดี เช่น การรู้จักเคารพผู้ใหญ่ กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การให้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เห็นแก่ตัวจนเกินไป ให้อภัยอดทน เป็นต้น ซึ่งคำสอนต่าง ๆ เหล่านี้ ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนในศาสนาพุทธ

อย่างไรก็ตาม ในสังคมของโรงเรียน มีบ่อยครั้งที่พบว่า มีความขัดแย้งแก่งแย่งซึ่งกันเกิดขึ้น เช่น ในเรื่องการแข่งขันความดีความชอบ การได้รับเงินเดือนขึ้นสองขั้นของครู การใช้ความรุนแรงทั้งด้วยคำพูดและการปฏิบัติของครูและนักเรียน ปรากฏการณ์เหล่านี้จะต้องได้รับการแก้ไข ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไขแล้ว ก็จะเป็นปัญหาต่อความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร และเป็นความจำเป็นที่โรงเรียนจะต้องมีการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี เพื่อให้เกิดพลังอำนาจที่จะร่วมกันสร้างสรรค์ความเจริญด้านต่าง ๆ ให้แก่โรงเรียน ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ที่อยู่อาศัยในโรงเรียนมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

4. กิจกรรมความสัมพันธ์กับชุมชน

มีกิจกรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น การให้ผู้ปกครองได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ของโรงเรียน ซึ่งผู้ปกครองได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นโดยการตอบแบบสอบถามและเข้าร่วมประชุมกับโรงเรียนในวาระต่าง ๆ เช่น วันปฐมนิเทศ นักเรียนใหม่ วันรับผลการเรียนของนักเรียน เป็นต้น เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตเมือง ชุมชนที่อยู่รอบ ๆ โรงเรียนจึงเป็นแบบชุมชนเมืองโดยทั่วไป คือ เป็นชุมชนแปลกแยก มีการเกาะเกี่ยวกันทางสังคมอย่างหลวม ๆ ลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่ยุ่งเกี่ยวกันมากนัก ถึงแม้จะมีที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้ ๆ โรงเรียน แต่ความสัมพันธ์กับโรงเรียนมีน้อยมาก ดังนั้น ชุมชนของโรงเรียนจึงมีข้อจำกัดเพียงกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับโรงเรียน เช่น พ่อ แม่ ผู้ปกครองนักเรียน สมาคมผู้ปกครองและสมาคมศิษย์เก่า เท่านั้น

สาเหตุที่โรงเรียนต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ก็เพราะว่า บุตรหลานของสมาชิกในชุมชนเป็นนักเรียนอยู่ในโรงเรียน ชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน สิ่งใดที่มีผลกระทบต่อชุมชน ก็ย่อมจะกระทบต่อนักเรียน ตลอดจนกระบวนการดำเนินงานของโรงเรียน บทบาทในทางสร้างสรรค์ของชุมชน เช่น การดูแลเอาใจใส่ การอบรมสั่งสอนในเรื่องจริยธรรมคุณธรรมแก่บุตรหลาน ตลอดจนการช่วยเหลือด้านทรัพยากรต่าง ๆ จะช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาโรงเรียนมีความเข้มแข็ง ผลิเด็กนักเรียนที่มีคุณภาพกลับออกสู่ชุมชนหรือสังคมต่อไป ดังนั้นโรงเรียนและชุมชนจึงมีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่นักเรียน

แต่จากการศึกษา พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีน้อย กิจกรรมที่มีต่อกันเป็นเพียงการมาร่วมกันเป็นพิธีเท่านั้น ผลของการเข้าร่วมไม่ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาทางสังคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จึงไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่แท้จริง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโรงเรียนและชุมชน ไม่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยจิตสำนึกของความเป็นประชาสังคม (Civil Society) ว่า เป็นกระบวนการที่สามารถทำให้มนุษย์มีชีวิตที่เป็นสุขได้อย่างยั่งยืน ซึ่ง สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ (2540, หน้า 13) กล่าวว่า จิตสำนึกของความเป็นประชาสังคม หมายถึง ความคิดและความยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความยอมรับในความคิดเห็นของกันและกันในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไข ปัญหาที่เผชิญอยู่ เมื่อมีการรวมกลุ่มกันด้วยจิตสำนึกดังกล่าว จะพบว่าในชุมชนหรือกลุ่มนั้น ๆ เกิดสิ่งต่าง ๆ ดังที่ ประเวศ วะสี (2540, หน้า 6-8) กล่าวว่า เวลามองดูความเป็นประชาสังคมเกิดขึ้น จะพบเห็นภายในชุมชนมีสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้น คือ

1. เกิดความสุข ความอบอุ่น เป็นความสุขอย่างล้นเหลือของคนที่มาด้วยกัน เพราะมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยกัน มีการสนับสนุนซึ่งกันและกัน และลดความเห็นแก่ตัว

2. มีประสิทธิภาพที่จะทำให้งานประสบความสำเร็จสูงมาก สูงอย่างไม่มีที่สิ้นสุดทำอะไรสำเร็จได้ง่าย แก้ปัญหาความยากจนได้ในเวลารวดเร็ว แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม แก้ปัญหาลังคม เป็นเครื่องพัฒนาวัฒนธรรมพร้อมกันในตัว

3. มีการจัดการ เมื่อมีองค์กรขึ้น มีคนรับผิดชอบก็ต้องมีการจัดการ ซึ่งเป็นการจัดการให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการเป็นปัญหามาตรฐานหนึ่งที่ทรงพลังมาก ทรงพลังถึงขนาดที่มีคนบอกว่า การจัดการทำให้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้ (Management Makes the Impossible Possible)

ดังนั้น ถ้ามีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดังที่กล่าวมา ก็ย่อมจะส่งผลให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน โดยเฉพาะเด็กนักเรียนมีชีวิตที่เป็นสุขได้อย่างยั่งยืนทั้งอยู่ในบ้าน ชุมชน และโรงเรียน

5. กิจกรรมพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพ

มีกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้รับความเข้าใจพื้นฐานและทักษะเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องอาหาร สุขอนามัย การป้องกันโรค การออกกำลังกาย ความปลอดภัย สุขภาพจิต เพศศึกษา บุหรี่และยาเสพติด

สาเหตุที่โรงเรียนได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าเป็นข้อบังคับที่โรงเรียนจะต้องปฏิบัติตามหลักสูตรวิชาพลานามัย ที่กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการที่นักเรียนได้เรียนรู้ว่าถ้านักเรียนสุขภาพไม่ดี มีผลเสียต่อนักเรียนอย่างไร ต้องปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อให้มีสุขภาพดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งโรงเรียนได้ช่วยให้นักเรียนได้มีพลังอำนาจโดยกระบวนการเรียนรู้ทุกรายวิชาที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน และกิจกรรมต่าง ๆ นอกห้องเรียน รวมทั้งความเอาใจใส่ของครูที่มีความรักความเมตตาต่อนักเรียนเป็นทุน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้สนับสนุนให้โรงเรียนมีกิจกรรมการเรียนรู้ทักษะด้านสุขภาพ

ถึงแม้โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้พัฒนาทักษะด้านสุขภาพดังกล่าวมาแล้ว แต่จากการศึกษา มีปรากฏการณ์ให้เห็นว่า มีนักเรียนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ เช่น การออกกำลังกายในเวลาว่างหรือตอนเย็น ซึ่งโดยมากก็เป็นนักกีฬาของโรงเรียนที่ต้องฝึกซ้อมเป็นประจำอยู่แล้ว ยังคงปรากฏให้เห็นถึง การที่นักเรียนส่วนใหญ่มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่ไม่ยั่งยืน เช่น มีการออกกำลังกายเพียงเฉพาะในเวลาเรียนเท่านั้น

ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับการสร้างเสริมสุขภาพ ยิ่งกว่านั้น ได้พบว่า มีบางคนมีพฤติกรรมการใช้สารเสพติด มีพฤติกรรมเสี่ยงต่ออุบัติเหตุด้วยการไม่สวมหมวกกันน็อคขณะที่ขับขี่รถจักรยานยนต์ เป็นต้น

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า นักเรียนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างจริงจัง นักเรียนไม่เกิดความตระหนักถึงการมีสุขภาพดี จึงไม่ได้สร้างให้นักเรียนได้มีการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ได้อย่างยั่งยืน ถึงแม้ว่าโรงเรียนกำลังมีการพัฒนาการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุดให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของนักเรียนในกระบวนการเรียนการสอนก็ตาม แต่ในกระบวนการเรียนรู้นั้น โรงเรียนอาจจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในมิติของจิตใจหรือจิตวิญญาณ หรือจิตสำนึกแห่งการเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และความรักที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ดังที่ ประเวศ วะสี (2540, หน้า 18-19) กล่าวว่า การเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และความรักที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นความรักอันไพศาล ... จะส่งเสริมให้เพื่อนมนุษย์สามารถสร้างและดำรงไว้ซึ่งสุขภาพและคุณภาพชีวิตให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ... การคำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของเพื่อนมนุษย์ทุกคน คือศีลธรรมพื้นฐาน... ถ้าปราศจากศีลธรรมพื้นฐานนี้ สถาบันและองค์กรต่าง ๆ จะไม่ทำการส่งเสริมสุขภาพ... ดังนั้น การส่งเสริมสุขภาพต้องทำจากคุณค่าและจิตสำนึกที่ดี

นอกจากนี้ โรงเรียนอาจจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับจิตใจในเรื่อง การสร้างความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียน เพราะการรักและเห็นคุณค่าในตนเองมีความสำคัญต่อบุคคลอย่างยิ่ง ดังที่ มาสโลว์ (วัฒโนทัยพายัพ, 2543) นักจิตวิทยาชาวรัสเซีย กล่าวว่า การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับการมีความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกในชีวิตประจำวัน ขึ้นอยู่กับความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองทั้งสิ้น บุคคลที่มีความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองต่ำ มักจะไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิต และจะมีแนวโน้มในการทำลายตนเอง มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ซึ่งรวมถึงการติดยาเสพติดและการก่ออาชญากรรมด้วย

จะเห็นได้ว่า ในกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด ถึงแม้จะเป็นสิ่งสำคัญ แต่ถ้านักเรียนขาดซึ่งการมีความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองแล้ว นักเรียนจะพัฒนาตนเองให้บรรลุผลอย่างยั่งยืนไม่ได้ ดังนั้นในกระบวนการเรียนการสอน ครูจึงควรให้ความสำคัญกับเรื่องจิตใจของนักเรียนอย่างจริงจังในสังคมไทย เด็กนักเรียนมีความเคารพเชื่อฟังครูเป็นทุนอยู่แล้ว ถ้าครูมีวิธีพูดและวิธีการสร้างความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองให้นักเรียน เช่น การพูดชมเชย การฟังเหตุผลของนักเรียนมากขึ้น รักและสนใจนักเรียนมากขึ้น ดุน้อยลง จะช่วยให้นักเรียนมี

การพัฒนาหรือดำเนินชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า ดังที่ ศุภชัยแนะแนวศึกษาและอาชีพ (วัฒโนทัยพายัพ, 2543) กล่าวว่า การรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองเป็นรากฐานของการพัฒนาบุคคลในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิต การพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ครูผู้มีหน้าที่ในการสร้างคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ จึงจำเป็นต้องหาวิธีการเสริมสร้างและเพิ่มเติมความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตนเองให้กับนักเรียนของตนทุกคน เพื่อชีวิตที่ดีของนักเรียน และเพื่อสังคมที่ดีของประเทศไทย

6. กิจกรรมบริการสุขภาพของโรงเรียน

ฝ่ายอนามัยโรงเรียนเป็นฝ่ายรับผิดชอบ ในการจัดกิจกรรมบริการสุขภาพต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น กิจกรรมการตรวจสุขภาพ กิจกรรมการรักษาพยาบาลเบื้องต้น กิจกรรมการอบรมนักเรียนกลุ่มเสี่ยงต่อการใช้สารเสพติด เป็นต้น จะเห็นได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมเพื่อการป้องกันการเจ็บป่วย และการรักษาพยาบาลอยู่ในห้องพยาบาล ดังนั้น การบริการสุขภาพของโรงเรียนจึงยังคงเป็นการบริการสุขภาพเชิงรับอยู่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบุคลากรยังไม่เข้าใจในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ ซึ่งปรับเปลี่ยนการบริการสุขภาพเป็นการบริการเชิงรุก ดังที่ อำพล จินดาวัฒนะ และคณะ (2541, หน้า 41) กล่าวว่า ระบบบริการสุขภาพที่เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพควรมีลักษณะดังนี้ คือ เป็นระบบบริการที่เอื้อต่อการมีสุขภาพกายและจิตใจดี อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ไม่ใช่แค่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บหรือความพิการเท่านั้น ...เป็นบริการที่ปรับ (shift) จากการเน้นการรักษาพยาบาลมาเน้นการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การฟื้นฟูสภาพ ซึ่งเน้นกระบวนการเพิ่มขีดความสามารถในการดูแลและพัฒนาสุขภาพของประชาชน ครอบครัวและชุมชน และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีสิ่งแวดล้อมที่ดี... ทุกคนได้รับบริการอย่างเสมอภาค (Coverage, Equity) ...โดยผ่านการทำงานที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย และการจัดบริการครอบคลุมการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ด้านสุขภาพและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง... เป็นบริการแบบผสมผสาน องค์กรร่วม ต่อเนื่องและมีทางเลือกที่หลากหลาย...มีคุณภาพได้มาตรฐาน

จากการขาดความเข้าใจในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ ซึ่งเน้นการบริการสุขภาพเชิงรุก คำว่า สุขภาพ ของบุคลากรจึงยังคงเกี่ยวข้องกับการตรวจ การรักษา การใช้ยา ประกอบกับการมีรายการสุขภาพที่น่าเสนอตามสื่อมวลชนเกือบทั้งสิ้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับโรคและการรักษาพยาบาล ก็ยังทำให้บุคลากรให้ความสนใจ และความสำคัญกับการบริการสุขภาพที่มุ่งการรักษาพยาบาลเพื่อแก้ปัญหาความเจ็บป่วยความพิการ ซึ่งต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงแต่ผลตอบแทนด้านสุขภาพต่ำ

ดังนั้น ในการส่งเสริมสุขภาพ บุคลากรของโรงเรียนจะต้องปรับเปลี่ยนความคิดด้านสุขภาพ จากการรอให้เจ็บป่วยแล้วตามรักษามาเป็นการสร้างสุขภาพดี ดังที่ อัมพล จินดาวัฒนะ และคณะ (2541, หน้า 46) ได้กล่าวถึงระบบบริการสุขภาพอันพึงประสงค์สรุปได้ว่า กำลังคนด้านสุขภาพต้องย้ายฐานความคิดจากการยึดติดอยู่ที่ผู้ป่วย การเจ็บป่วย การรักษาพยาบาล ยา (Sick Health Approach) ไปอยู่ที่การส่งเสริมมาตรการหรือวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้ประชากรมีสมรรถนะ หรือมีความสามารถที่จะทำให้ตนเองมีสุขภาพดี ไม่เจ็บป่วย ฯลฯ (Good Health Approach)

ในความเป็นจริง การดำเนินงานตามกรอบแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพนี้ ไม่ได้มีการแยกออกไปดำเนินการต่างหากจากกิจกรรมตามปกติของโรงเรียน หลายส่วนเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนได้ดำเนินการแล้ว และที่สำคัญคือ โรงเรียนจะต้องทำตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งหลักการต่าง ๆ ในพระราชบัญญัติการศึกษาดังกล่าว หลายส่วนมีหลักการที่สอดคล้องกับการส่งเสริมสุขภาพ หรือ การดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เช่น

มาตรา 22 (2542, หน้า 12) กล่าวว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 (2542, หน้า 12-13) กล่าวว่า การจัดการศึกษา ... ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

(1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน และสังคมโลก ...

(2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย ...

มาตรา 24 (2542, หน้า 13-14) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

(2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

(3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ...

(6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

และมาตรา 29 (2542, หน้า 15-16) กล่าวว่า ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า ส่วนหนึ่งของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ดังกล่าวมีหลักการต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายคือการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม เช่นเดียวกับกรอบแนวคิดของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ดังนั้น ถึงแม้ว่าโรงเรียนต่าง ๆ จะมีความรู้ความเข้าใจในกรอบแนวคิดโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพหรือไม่ก็ตาม แต่ทุกโรงเรียนจะต้องมีการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 อยู่แล้ว ซึ่งก็เป็นการดำเนินงานที่มีพื้นฐานของกรอบแนวคิดเช่นเดียวกับโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ และด้วยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ทุกโรงเรียนก็จะต้องเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ สามารถนำมาเป็นข้อเสนอแนะให้กับโรงเรียนทั้ง 4 แห่ง เพื่อการปรับปรุงกิจกรรมต่าง ๆ ในการส่งเสริมสุขภาพของนักเรียน บุคลากร และชุมชนดังต่อไปนี้

1. ด้านนโยบาย

ในการกำหนดนโยบายสุขภาพของโรงเรียน น่าจะมีการประกาศใช้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งกำหนดให้มีคณะกรรมการรับผิดชอบในการดำเนินงานอย่างชัดเจน ควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดและดำเนินการตามนโยบาย ซึ่งในบางเรื่องอาจจะเป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียน หรือบางเรื่องน่าจะให้นักเรียนดำเนินการได้เอง นอกจากนี้ถ้าพบว่า มีเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วน ก็ควรบรรจุเป็นนโยบายสุขภาพของโรงเรียนเพื่อร่วมกันวางแผนและดำเนินการต่อไป

2. ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี มีความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความปลอดภัยอยู่แล้ว โรงเรียนก็ควรจะดำเนินการเพื่อให้มีความยั่งยืนต่อไป ส่วนอาคารสถานที่ที่ใช้สำหรับกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะด้านสุขภาพ เช่น สนาม เครื่องเล่นและอุปกรณ์กีฬา โรงเรียนควรพิจารณาถึงความเพียงพอต่อการเข้าไปใช้ ความเหมาะสมกับสภาพของโรงเรียน ตลอดจนการเข้าถึงทรัพยากรดังกล่าวของเด็กนักเรียนและบุคลากรทุกคน

3. ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม

ในการดำเนินงานต่าง ๆ รวมทั้งการดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพ สิ่งที่สำคัญที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือข้อขัดแย้งระหว่างกัน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มคน ดังนั้นโรงเรียนน่าจะมีคณะบุคคลที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยกรณีขัดแย้ง โดยผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายจะถูกลำนำประนีประนอมกันด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อที่จะส่งเสริมและปกป้องสุขภาพของทุกคน

4. ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน

ชุมชนที่เข้ามามีบทบาทร่วมกับโรงเรียนมีข้อจำกัดเพียงสมาคมผู้ปกครอง สมาคมศิษย์เก่า ส่วนชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองก็มีบทบาทร่วมกันน้อย ในการมีบทบาทต่อกัน เป็นเพียงการเล่นตัวเป็นพิธีเท่านั้น ความสัมพันธ์จึงค่อนข้างอ่อนแอ ดังนั้นโรงเรียนจึงควรจะมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับชุมชน ให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของโรงเรียน โดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น กิจกรรมการฝึกอบรมด้านอาหาร ด้านวิทยาศาสตร์ หรือแม้กระทั่งการให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของโรงเรียน เป็นต้น

การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านสุขภาพไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะทักษะของนักเรียนเท่านั้น โรงเรียนควรมีกระบวนการด้านพัฒนาทักษะของครูที่เข้มงวดด้วย เพราะครูเป็นแบบอย่างของนักเรียน จึงควรมีสุขภาพดี ร่างกายสมบูรณ์ มีความเหมาะสมด้านรูปร่างลักษณะหรือบุคลิกภาพที่ดี

6. ด้านการบริการสุขภาพในโรงเรียน

พบว่า เป็นบริการสุขภาพเชิงรับ คือ เน้นในการป้องกันและรักษา ดังนั้น โรงเรียนจึงควรมีการบริการสุขภาพเชิงรุก กิจกรรมการบริการสุขภาพ ไม่ใช่เพียงแต่การให้ความรู้ การป้องกันและรักษาเท่านั้น จะต้องมีการพัฒนาการตัดสินใจของนักเรียน โดยเฉพาะการตัดสินใจในคุณค่าของชีวิต (Value Judgement) เพื่อให้นักเรียนมีความสามารถที่จะบอกตนเองได้ว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี เช่น เรื่องการใช้สารเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน สามารถเชื่อมโยงข้อเท็จจริง (Facts) ที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการวิชาต่าง ๆ ว่ามีความเชื่อมโยงกับชีวิตอย่างไร นั่นคือ การบริการสุขภาพอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ทำการศึกษาเจาะลึกการดำเนินงานของโรงเรียน เพื่อกำหนดรูปแบบการเป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพที่สมบูรณ์แบบ
2. ศึกษาศักยภาพของโรงเรียนเพื่อที่จะพัฒนาให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ